

EKOLOJİK KURAM BAĞLAMINDA ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE AHLAK EĞİTİMİ

MORAL EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL
THEORY

TUBA KURT

DR. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR, THE MINISTRY OF EDUCATION
KONYA, TÜRKİYE

tuba_ordinaryus@hotmail.com

 <http://orcid.org/0000-0003-1653-6312>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1650227>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
3 Mart / March 2025

Kabul Tarihi / Accepted
7 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Kurt, Tuba, "Ekolojik Kuram Bağlamında Erken Çocukluk Döneminde Ahlak Eğitimi [Moral Education in Early Childhood in the Context of Ecological Theory]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 12/1 (Haziran/June 2025): 427-453.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

EKOLOJİK KURAM BAĞLAMINDA ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE AHLAK EĞİTİMİ

Öz

Yaşam boyu öğrenmenin ve gelişim sürecinin en hızlı olduğu kritik yılları kapsayan erken çocukluk döneminde kişilik yapısının temeli atılır. Bu dönem bütün gelişim alanlarında olduğu gibi ahlak gelişimi açısından da desteklenmesi gereken bir dönemdir. Erken çocukluk döneminde ahlak gelişiminde dikkat edilecek en önemli nokta, çocuklukta kişilik ve karakter oluşumunu sağlayacak olan ahlak eğitimidir. Bu eğitimde yöntem, teknik ve yaklaşımlar hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine göre ahlaki gelişimi diğer gelişim alanlarıyla destekleyecek şekilde farklılaşır. Ahlak eğitiminde duygulara, zekaya ve iradeye hitap edilerek çocuklara doğru ve yanlışın neliği konusunda anlaşılır ve açıklayıcı bilgiler aktarılarak onları kötü olan ahlaki tavır ve davranışlardan uzaklaştırmak, iyi olan ahlaki davranışlarla donatmak amaçlanır. Çocukların bu davranışlara inanmaları, bunlara uygun bir tavır geliştirmeleri ve bunları istikrarlı bir şekilde uygulayarak alışkanlık kazanmaları gerekir. Böylece çocukların karakteri olumlu yönde gelişmiş olur. Burada dikkat edilmesi gereken husus çocuğa doğru seçimler yapma imkânı verilerek ve davranışlarının sonucunu görmesi konusunda bilinçlendirerek onun otonomisini geliştirmeyi sağlamaktır. Erken çocukluk döneminde zihinsel, duygusal, sosyal, dinî ve ahlaki gelişimi destekleyen, yeterli eğitim ortamı sunan bir çevre oldukça önemlidir. Ekolojik sistemler kuramı, Amerikalı psikolog Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirilen, çocuğun içinde yaşadığı toplum, okul, politik sistem gibi birçok kuruluş ve ortamın bireyin gelişimindeki etkisine vurgu yapan bir yaklaşımdır. Genel itibarıyla bu kuram erken çocukluk gelişiminin onu çevreleyen iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle değişime ve gelişime uğradığı iddiasındadır. Çocukların içinde büyüdüğü çevreyi göz ardı ederek sadece dar kapsamlı bir şekilde laboratuvar ortamında bireysel gelişim ve davranışa odaklanan araştırmacıları eleştiren Bronfenbrenner, erken dönemden itibaren başlayarak bireyin çevresini oluşturan katmanları "ekoloji" olarak tanımlar ve her ekolojik katmanın çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini inceler. Bu kurama göre çocuğun gelişimi ve bu sürecin yorumlanması çevresel etkileşime göre şekillendiği için onu çevreleyen tüm unsurlar bir bütün olarak ele alınıp incelenmelidir. Ekolojik sistemler kuramı toplumsal konuları tanımlamada ve toplumu ilgilendiren politika kararlarına öncülük etmede etkili bir yaklaşımdır. Bu kuram aynı zamanda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha ahlaklı ve sorumlu bireylerin yetişmesine de katkı sağlar. Bu çalışmada erken çocukluk döneminde ahlak eğitimine etki eden çevresel faktörlerin Urie Bronfenbrenner'in erken çocukluk gelişiminin onu çevreleyen iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle değişime ve gelişime uğradığı iddiasında olan ekolojik kuramı çerçevesinde ele alınıp incelenmesi amaçlanmıştır. Derleme niteliği taşıyan bu çalışma kapsamında ulaşılan kaynaklarda ekolojik kuram modeliyle ilgili olan bilgiler betimsel analizle incelenmiştir. Ekolojik kuramın erken çocukluk dönemi ahlak eğitimi ve uygulamalarına en önemli katkısı yalnızca çocuğun değil ailenin de bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi yoluyla sağlanacak olan gerekli şartların ve düzenlemelerin gerekliliğine yaptığı vurgudur. Dolayısıyla erken çocukluk dönemi ahlak eğitiminde Bronfenbrenner'in kuramı doğrultusunda dört tanımlayıcı özellik ön plandadır. Bunlar kişi, bağlam, süreç ve zamandır. Buna göre ekolojik kuramın dayandığı ilkeler göz önüne alınarak erken çocukluk döneminde ahlak eğitiminin bireyin yalnızca içsel süreçlerine değil, çevresel faktörlerle olan etkileşimine dayandığı sonucuna ulaşılır. Çocuğun ahlak eğitimi, aile, okul, toplum ve kültür gibi sistemlerin etkisiyle biçimlenir. Erken çocukluk döneminde, bu sistemlerin bir arada, tutarlı, planlı, sistematik ve bilinçli bir şekilde çalışarak zengin öğrenme olanakları sunması, çocukların ahlaki gelişimini destekleyen temel unsurlar arasındadır. Bunun yanı sıra, söz konusu sistemlerin çocuğun gelişimsel

özelliklerini dikkate alarak ahlaki yaşantılar edinmesine imkân tanınması, ahlak gelişimini destekleyici bir yaklaşım olarak öne çıkar. Bu bağlamda, erken çocukluk dönemindeki bireylerin içinde bulundukları ekolojik sistemlerin incelenmesi, ahlak eğitiminin bu sistemler bağlamında ele alınması onların ahlaki gelişim süreçlerine katkı sağlamaktadır. Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı, toplumsal sorunların tanımlanmasında ve toplum genelini ilgilendiren politika kararlarının şekillendirilmesinde etkili bir yaklaşım sunar. Ayrıca, bu kuram hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha ahlaklı ve sorumluluk sahibi bireylerin yetişmesine yönelik önemli bir rehberlik sağlamaktadır. Erken çocukluk dönemindeki ahlak eğitiminde, çocuklara ve ailelere hizmet sunan tüm kurum ve kuruluşların iş birliği ve koordinasyon içerisinde çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu eş güdüm, çocuğun ahlaki gelişiminin sürekliliğini ve bütünlüğünü sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Erken Çocukluk Dönemi, Ekolojik Kuram, Ahlak Eğitimi, Urie Bronfenbrenner

MORAL EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL THEORY

Abstract

The foundation of personality structure is laid in early childhood, which covers the critical years when lifelong learning and development process is the fastest. This period is a period that needs to be supported in terms of moral development as in all areas of development. The most important point to be considered in moral development in early childhood is moral education, which will ensure the formation of personality and character in childhood. In this education, methods, techniques and approaches are differentiated according to the interests, needs and expectations of the target group in a way to support moral development with other development areas. In moral education, children are taught right and wrong by appealing to emotion, intelligence and willpower, and they are enabled to move away from bad behaviours and acquire good moral attitudes. Children need to believe in these behaviours, develop an appropriate attitude towards them, and develop habits by applying them consistently. In this way, children's character develops in a positive way. The point to be considered here is to ensure that the child develops autonomy by giving him/her the opportunity to make the right choices and by making him/her aware of the consequences of his/her behaviour. In early childhood, an environment that supports mental, emotional, social, religious and moral development and provides an adequate educational environment is very important. Ecological systems theory is an approach developed by the American psychologist Urie Bronfenbrenner, which emphasises the influence of many institutions and environments such as the society, school and political system in which the child lives on the development of the individual. In general, this theory claims that early childhood development undergoes change and development through the interaction of internal and external factors surrounding it. Bronfenbrenner criticises researchers who take a narrow view of individual development, defines the individual's environment as an 'ecology' and examines the effect of these layers on child development. According to this theory, since the child's development and the interpretation of this process are shaped by environmental interaction, all the elements surrounding the child should be considered and analysed as a whole. Ecological systems theory is an effective approach in defining social issues and leading policy decisions concerning the society. This theory also contributes to raising more moral and responsible individuals at both individual and social levels. This study aims to examine the environmental factors affecting moral education in early childhood within the framework of Urie

Bronfenbrenner's ecological theory, which claims that early childhood development undergoes change and development through the interaction of internal and external factors surrounding it. The information about the ecological theory model in the sources accessed within the scope of this study, which is a compilation, was examined by descriptive analysis. Ecological theory emphasises the importance of raising awareness and supporting the family as well as the child in early childhood moral education. Therefore, in line with Bronfenbrenner's theory, four defining features are at the forefront in early childhood moral education. These are person, context, process and time. Accordingly, considering the principles of ecological theory, it is concluded that moral education in early childhood is based not only on the internal processes of the individual but also on the interaction with environmental factors. The child's moral education is shaped by the influence of systems such as family, school, society and culture. In early childhood, the fact that these systems work together in a coherent, consistent, planned, systematic and conscious manner to provide rich learning opportunities is among the basic elements that support children's moral development. In addition, the fact that these systems enable the child to acquire moral experiences by taking into account the developmental characteristics of the child stands out as an approach that supports moral development. In this context, examining the ecological systems in which individuals in early childhood are located and addressing moral education in the context of these systems contribute to their moral development processes. Bronfenbrenner's ecological systems theory offers an effective approach in defining social problems and shaping policy decisions concerning the society in general. In addition, this theory provides important guidance for raising more moral and responsible individuals at both individual and social levels. In early childhood moral education, it is of great importance that all institutions and organisations providing services to children and families work in cooperation and coordination. This co-ordination plays a critical role in ensuring the continuity and integrity of the child's moral development.

Keywords: Religious Education, Early Childhood, Ecological Theory, Moral Education, Urie Bronfenbrenner

GİRİŞ

Bireyin doğumundan başlayıp yaşamının sonuna kadar devam eden süreç, gelişim psikolojisinde çeşitli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık şeklinde sınıflandırılan bu süreçler içinde gelişim psikologlarınca en önemli görüleni erken çocukluk olarak adlandırılan dönemdir.¹

İnsan yaşamının alt yapısını oluşturan erken çocukluk dönemi, bebeklik, ilk çocukluk ve okul öncesinden oluşan 0-8 yaş arasındaki dönemi içine alır.² Bu dönemde çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel, cinsel ve dil gelişimi ile öz bakım becerileri üzerinde çevresel ve genetik faktörlerin önemli bir etkisi vardır. Gelişim sürecinin en hızlı olduğu kritik yılları kapsayan bu dönemde kişilik yapısının temeli atılır. Erken çocukluk dönemin-

¹ Erva Uçak- Recai Doğan, "Erken Çocukluk Döneminde Ailede Din (Ahlak ve Değerler) Eğitimi", *Journal of Islamic Research* 33/2 (2022), 402.

² Jeffrey Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim- Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, ed. Berrin Akman (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023), 5.

de bireye kazandırılan bilgi, beceri, alışkanlık, tutum ve davranışın ilerleyen dönemlerde bireyin sosyal ve duygusal kişilik yapısı üzerinde biçimlendirici bir etkisi bulunur. Dolayısıyla erken çocukluk döneminde kazanılan deneyimler çocuğun geleceğinin belirlenmesinde ve gelişim alanlarının desteklenmesinde oldukça önemlidir.

Erken çocukluk dönemi bütün gelişim alanlarında olduğu gibi ahlak gelişimi açısından da desteklenmesi gereken bir dönemdir. Nitekim pedagogların ve psikologların çoğu çocukları bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yönden incelemekle beraber çocuğun ahlaki gelişimi üzerinde de önemle durmuşlardır.³ Ahlak gelişimi, bireyin toplumun değer yargılarını kazanarak içinde yaşadığı çevreye uyumunu, kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmamasını amaçlar.⁴ Erken çocukluk döneminde ahlak gelişiminde dikkat edilecek en önemli nokta, çocuklukta kişilik ve karakter oluşumunu sağlayacak olan doğru bir ahlak eğitiminin verilmesidir. Bu eğitimde hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine göre ahlaki gelişimi diğer gelişim alanlarıyla destekleyecek olan yöntem, teknik ve yaklaşımlar farklılaşır. Bebeklik döneminde iyi ve kötü düşüncesine sahip olunmadığı için ahlaki davranış yoktur. Üç yaşından itibaren çocuk, iyi ve kötü davranışların neler olduğunu öğrenmeye başlar.⁵ Dolayısıyla ahlak eğitiminin bu yaş döneminden itibaren kazandırılmaya çalışılması gerekir.

Amacı bağımsız olarak doğru kararlar verebilen bireyler yetiştirilerek üstün ahlaki gerçekleştirmek olan ahlak eğitimi, bireylerin topluma yararlı biçimde yetiştirilmeleri ve davranışlarının gelişimi için gerekli ve vazgeçilmezdir.⁶ Erken çocukluk döneminde ahlak eğitimi çocuğun toplumla uyumlu hâle gelmesi ya da çocuğun vicdanıyla toplumun vicdanının uyumlu olması için önemlidir.⁷ Bu sebeple ahlak eğitiminde duygulara, zekaya ve iradeye hitap edilerek çocuklara doğru ve yanlışın neliği konusunda anlaşılır ve açıklayıcı bilgiler aktarılacak onları kötü olan ahlaki tavır ve davranışlardan uzaklaştırmak, iyi olan ahlaki davranışlarla donatmak amaçlanır. Çocukların bu davranışlara inanmaları, bunlara uygun bir tavır geliştirmeleri ve bunları istikrarlı bir şekilde uygulayarak alışkanlık kazanmaları gerekir. Böylece çocukların karakteri olumlu yönde gelişmiş olur.⁸ Burada dikkat edilmesi gereken husus çocuğa doğru seçimler yapma imkânı verilerek ve davranışla-

³ Recep Uçar - Şeyma Sezgin, "Montessori'de Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 237.

⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, "Çocuk Gelişimi ve Eğitim- Ahlak Gelişimi" (Ankara, 2011), 1.

⁵ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi* (Ankara: Timaş Yayınları, 2022), 59.

⁶ Ahmet Çın, "İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi", *Şarkiyat* 13/1 (2021), 549.

⁷ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* (Ankara: Ötüken Neşriyat, 2010), 52-63.

⁸ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, 391.

rının sonucunu görmesi konusunda bilinçlendirerek onun otonomisini geliştirmeyi sağlamaktır.

Yapılan araştırmalar erken çocukluk döneminde kazanılan tecrübelerin, bireyin sağlıklı bir kişilik yapısı oluşturmada, kabiliyetlerini verimli bir şekilde geliştirmesinde, inanç ve değer yargılarının şekillenmesinde ve sorumluluk sahibi olabilmesinde etkili olduğunu göstermiştir.⁹ Bu nedenle erken çocukluk dönemi için zihinsel, duygusal, sosyal, dinî ve ahlaki gelişim için onu destekleyen, yeterli ortam sunan ve eğitim amacı taşıyan bir çevre oldukça önemlidir. Dünyaya belli bir potansiyelle gelen çocukların bu yetilerini en üst seviyede kullanabilmeleri, içinde bulundukları çevrenin onların gelişimine verdikleri destekle yakından ilgilidir.¹⁰ Çevresel faktörlerin en önemlileri çevre koşulları, aile, eğitim ve kültürdür. Çevre ortamı bu dönemde çocukların ahlakını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği gibi onun şahsiyetinin şekillenmesinde de önemli bir unsurdur.¹¹ Erken çocukluk dönemindeki çevrenin ahlaki atmosferi ile özgüvenli, Allah'la barışık, toplumla uyumlu ve iç denetimi gelişmiş bireylerin yetişmesi imkân dahilindedir.¹² Çocuğun kuracağı bu ilişkiler sayesinde neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda ahlaki bir gelişmişlik düzeyine erişmekle birlikte toplumsal kurallara da uyma öğrenilebilir.

Araştırmacılar ve eğitimciler erken çocukluk dönemi eğitimi şekillendiren farklı kuramsal bakış açıları ortaya koymuştur. Bu kuramlardan her biri insan gelişimini ve öğrenmesini farklı bir yönle açıklamaktadır. Bu yaklaşımlardan bazıları; Olgunlaşma Kuramı (Gesell), Davranışçı Kuram (Skinner, Watson, Bandura), Psikanalitik Kuram (Freud, Erikson), Bilişsel Gelişim Kuramı (Piaget), Sosyokültürel Kuram (Vygotsky), Bilgi İşleme Kuramı (Siegler, Dodge) ve Ekolojik Sistemler Kuramı (Bronfenbrenner) şeklindedir.¹³ Bu kuramlar erken çocukluk dönemi gelişimi açısından çocukta meydana gelen değişimleri gözlemlemek ve yorumlamak için genel bir çerçeve sunar. Çalışmanın sınırlılığı açısından bu çalışmada yedi farklı çocuk gelişimi kuramlarından ekolojik sistemler kuramı ele alınacaktır. Diğer kuramlar erken çocukluk dönemindeki gelişimi bilişsel, davranışsal ve psikanalitik vb. alanlara göre belirli yönlerden ele alırken ekolojik kuramın çevresel etkilere de odaklanan bütüncül bir bakış açısı sunması bu kuramın tercih edil-

⁹ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 15.

¹⁰ Gülçin Güven- Kadriye Efe Azkeskin, "Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim", *Erken Çocukluk Eğitimi*, ed. İbrahim H. Diken (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014), 2.

¹¹ Mahmut Sönmez, "Eğitim-Çevre İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2017), 107.

¹² Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 15.

¹³ Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim - Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, 36.

me nedenidir. Erken çocukluk döneminde din, ahlak ve değer konularının içselleştirilmesinde içinde bulunulan ekolojik sistemin doğrudan bağlantılı olacağının düşünülmesi, ayrıca aile, okul, medya, sosyal çevre gibi unsurların çocuğun dinî ve ahlaki gelişimini şekillendirmedeki etkisinden ötürü bu kuramın din eğitimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ekolojik sistemler kuramı, Amerikalı psikolog Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirilen, çocuğun içinde yaşadığı toplum, okul, politik sistem gibi birçok kuruluş ve ortamın bireyin gelişimindeki etkisine vurgu yapan bir yaklaşımdır.¹⁴ Genel itibarıyla bu kuram erken çocukluk gelişiminin onu çevreleyen iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle değişime ve gelişime uğradığı iddiasındadır. Çocukların içinde büyüdüğü çevreyi göz ardı ederek sadece dar kapsamlı bir şekilde laboratuvar ortamında bireysel gelişim ve davranışa odaklanan araştırmacıları eleştiren Bronfenbrenner, erken dönemden itibaren başlayarak bireyin çevresini oluşturan katmanları “ekoloji” olarak tanımlar ve her ekolojik katmanın çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini inceler.¹⁵ Bu kurama göre çocuğun gelişimi ve bu sürecin yorumlanması çevresel etkileşime göre şekillendiği için onu çevreleyen tüm unsurlar bir bütün olarak ele alınıp incelenmelidir.

Erken çocukluk dönemindeki ahlak eğitiminin karakteristik özelliği ile ilgili pek çok çalışma yapılırken¹⁶ bu özelliklerin etkilendiği ekolojik kuram üzerinde belli alanlar haricinde yeterince durulmamıştır.¹⁷ Yapılan bu çalışmalarda erken çocukluk dönemi din eğitiminin daha çok bilişsel gelişim kuramı, ahlaki gelişim kuramı veya sosyokültürel kuram bağlamında ele alındığı görülmüştür. Oysaki bireyi yaşadığı çevreden bağımsız olarak

¹⁴ Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim - Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, 58.

¹⁵ Urie Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design* (London: Harvard University Press, 1979), 16-55.

¹⁶ Çın, “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi”; Recep Kaymakcan - Mevlüt Uysal (ed.), *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2007); Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*; Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012); Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*; Uçak - Doğan, “Erken Çocukluk Döneminde Ailede Din (Ahlak ve Değerler) Eğitimi”.

¹⁷ Aysun Doğan, “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi”, *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health* 17/3 (2010), 149-162; Fatih Kandemir, “Ekolojik Kuram Bağlamında Dinî Gelişim Psikolojisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (2018), 1433-1456; Raziye Yüksel Doğan - Çiğdem Aytekin, “Ekolojik Sistem Kuramı Çerçevesinden Ebeveyn Yabancılaşmasına Genel Bir Bakış”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 13/3 (2021), 551-572; Ertuğrul Talu - İlknuraycan Elmas, “Ergenlerde Akran Zorbalığını Konu Alan “Klass” Adlı Filmin Ekolojik Sistemler Kuramı Açısından İncelenmesi”, *Gelişim ve Psikoloji Dergisi* 1/2 (2020), 99-123; Duygu Eslek - Türkan Yılmaz İrmak, “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Göçmen Çocuklar ve Oyunları Üzerine Bir Derleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/3 (2018), 347-362; Selda Obalar - Sefer Ada, “Ekolojik Bakış Açısı ve Sosyal Kapital Kuram Çerçevesinde Öğrencilerin İlk Okuma Yazma Becerilerinin İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 32/32 (2013), 141-168; Sevilay Şahin - Selin Türkoğlu, “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları”, *Turkish Studies-Educational Sciences* 16/5 (2021), 2469-2496.

ele almak mümkün olmadığı gibi yaşamı boyunca karşılaşacağı olaylardan ahlak eğitimi etkileyebilecek durumlardan ayrı düşünmek pek de mümkün değildir. Bu nedenle ekolojik kuramı dikkate almaksızın yapılan çalışmalar, bireyin ahlak eğitiminin bir bütün olarak anlaşılmasına engel bir durum oluşturabilir.

Bu doğrultuda, çalışmanın temel problemini “Erken çocukluk döneminde ahlak eğitiminin ekolojik sistemler kuramı bağlamında değerlendirilmesi mümkün müdür?” sorusu oluşturmaktadır. Bu temel problem çerçevesinde, ayrıca ekolojik sistemler kuramının farklı sistem düzeylerinin din eğitimi kapsamında hangi değerleri öne çıkardığı da araştırılacaktır. Derleme niteliği taşıyan bu çalışmada öncelikle ekolojik kuramla ilgili literatür incelenmiş daha sonra erken çocuklukta ahlak eğitimi ekolojik kuram perspektifinden ele alınarak derlenen bilgiler betimsel analizle incelenmiştir. Sonuçta ise elde edilen verilerden hareketle bir değerlendirme yapılarak erken çocukluk dönemi ahlak eğitimi için ekolojik kuram çerçevesinde din eğitimi alanında neler yapılabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada erken çocukluk döneminde ahlak eğitimine etki eden çevresel faktörlerin Bronfenbrenner’in ekolojik kuramı çerçevesinde ele alınıp incelenmesi amaçlanmıştır.

1. EKOLOJİK KURAM

Bronfenbrenner, insan organizmasının gelişimini aileden başlayarak çevresel, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik koşulların bir arada olduğu geniş çaplı bir modelle açıklar. Bireyin gelişimini destekleyen ve ona rehberlik eden bu model farklı ama iç içe geçmiş çok boyutlu beş çevresel sistemden oluşmaktadır.¹⁸ Bu modeli oluşturan sistemler arasında farklı yaş dönemlerinde farklı etkileri olan bir etkileşim söz konusudur. Merkezde çocuğun bilişsel kapasiteleri, sosyal duygusal özellikleri ile mizaç ve karakterini oluşturan biyolojik ve psikolojik özellikler yer alır.

İlk katman olan mikrosistem, bireyin biyolojik ve psikolojik özellikleri üzerinde günlük hayatta onu çevreleyen, onun içinde yaşadığı ve diğer insanlarla etkileşimde bulunduğu katmandır. Bireyin gelişimine doğrudan katkı sağlayan aile, okul, öğretmenler, çocuk bakıcıları ve akran grupları bu sistemin içinde yer alır. Aile mikrosistemi içerisinde anne-baba, kardeşler ve yakın akrabalar yer alırken okul mikrosisteminin içinde çocuğun kişisel ve sosyal iletişimde bulunduğu öğretmen ve akran grupları yer almaktadır. Her birey birçok mikrosistemin üyesi olduğu gibi, gelişim dönemlerine ve

¹⁸ Urie Bronfenbrenner, “Ecological Models of Human Development”, *International Encyclopedia of Education*, ed. T. Husen- N. Postlethwaite (Oxford: Elsevier Science, 1994), 3/1643-1647.

ihtiyaçlara göre de sistem içinde değişiklikler bulunur. Yüz yüze ilişkilerin olduğu bu sistemde birey, deneyimleriyle ortamın yapılanmasında aktif biçimde yer alır.¹⁹ Çocuk hem bu sistemde yer alan kişiler tarafından doğrudan etkilenir hem de onları etkiler.

Mezosistem, bireyi çevreleyen formal ya da informal ilişkilerden iki ya da daha fazla unsurun etkileşimini içerir. Aile ve okul, aile ve arkadaşlar, aile ve öğretmenler arası etkileşimler çocukla ilgili en temel mezosistemi oluşturur. Örneğin bireyin ailede kazandığı deneyimler ile okuldaki ve akran gruplarındaki deneyimlerin etkileşim halinde olması bu sisteme örnektir.²⁰ Mezosistemde birey, daha önce ve daha sonra dahil olduğu gruplar içinde farklı faaliyetlerde bulunur. Yani birey yeni bir mikrosisteme dahil olduğunda yeni ve esnek bir mezosistem alanı da oluşur. Dolayısıyla bu sistemin mikrosistemdeki yapılarla arasında bir etkileşim bulunur. Sistemler arasındaki benzer, güçlü ve destekleyici tutum ve değerlerin olması çocukların sağlıklı gelişimi için önemlidir.

Ezosistem, mikrosistemin uzantısı olmakla birlikte bireyi doğrudan değil de onun sosyal çevresi ile yakın çevresi arasındaki bağlantıların bulunduğu düzene etki ederek, sınırlandırarak ya da belirleyerek bireyi kuşatan bir sistemdir.²¹ Bu sistemi oluşturan yapı ve kurumlar kitle iletişim araçları, devlet kurumları, informal sosyal ağlar, ülke politikaları, yasal hizmetler ve sivil toplum gibi unsurlardan oluşur.²² Bu kurumlar ve bu sistem içinde alınan kararlar dolaylı bir şekilde bireyi uzun vadeli olarak etkiler. Örneğin, sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir aile, genellikle benzer koşullara sahip bölgelerde yaşar ve çocukları da bu bölgelerdeki okullara gitme eğiliminde olur. Bu durum, çocukların toplumdaki sosyal ve kültürel sorunlarla karşılaşmasını kaçınılmaz hale getirir. Yani çocuğun doğrudan içinde bulunduğu çevre (mikrosistem), yaşadığı sosyal çevre aracılığıyla dolaylı olarak etkilenmektedir.

Makrosistem, bireyin içinde yaşadığı kültürün tutum ve ideolojilerini, toplumsal normları ve ahlaki ilkeleri ifade eder.²³ İnanç sistemleri, bilgi kümeleri, maddi kaynaklar, gelenekler ve yaşam tarzı gibi unsurlar bireye ait olan kültürü ve alt kültürü içerir. Bütün bu unsurlar erken çocukluk dönemindeki bireylerin üzerinde doğrudan bir etki oluşturmamakla birlikte onun yaşadığı toplumsal ve ekonomik çevreyi belirlemekte ve çocuk bun-

¹⁹ John W. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*, çev. Galip Yüksel (Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 28.

²⁰ Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*, 28.

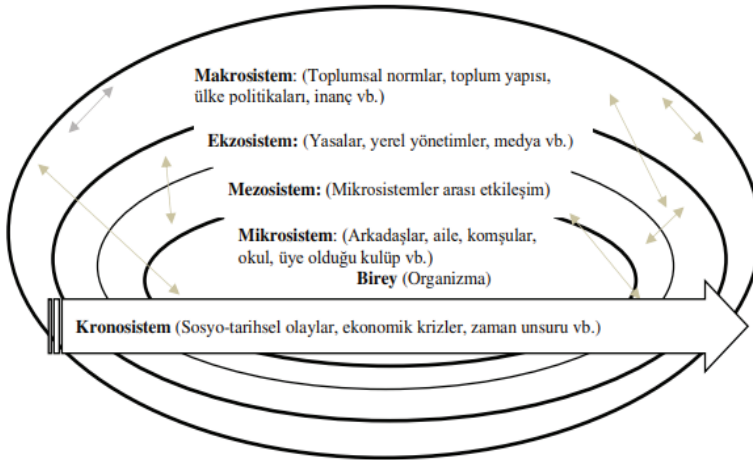
²¹ Kandemir, "Ekolojik Kuram Bağlamında Dinî Gelişim Psikolojisi", 1443.

²² Urie Bronfenbrenner, "Toward An Experimental Ecology Of Human Development", *American Psychologist* 32/7 (1977), 515.

²³ Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*, 29.

dan dolayı şekilde etkilenmektedir. Ancak makrosistem, tutum ve ideoloji farklılıklarından dolayı kültürle göre değişkenlik gösterir. Örneğin çocuk yetiştirme hakkındaki kültürel inançların farklı olması, farklı yaşam tarzlarına karşı yaklaşım ve aile ilişkilerinin yapısı çocuğu doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyebilir.

Kronosistem, sosyal ve tarihsel koşulların, yaşam boyu geçişlerin ve çevresel olayların nasıl bir örüntü içinde meydana geldiğini ve bunların bireyin gelişiminde zaman içindeki etkisini açıklar. Bu yaşam geçişlerinden ilkökula başlama ve erinlik gibi bazıları normatif olurken boşanma, ebeveyn ölümü ve taşınma gibi bazıları da normatif olmayabilir.²⁴ Bu tür geçişler genellikle yaşam boyu meydana gelerek gelişimsel dönüşüm için itici bir etken görevi görür.²⁵

Şekil 1: Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı²⁶

Görüldüğü gibi Bronfenbrenner'in ekoloji kuramı erken çocukluk dönemi gelişiminde çocuğun içinde yaşadığı çevrenin dolaylı gibi görünen ama direkt/doğrudan etkisini ön plana çıkarmaktadır. Öyle ki çocuğa en uzak olan sosyal çevrenin bile onun gelişimini nasıl etkilediği vurgulanmaktadır. Ekolojik sistemler kuramı, bireyin gelişimini yalnızca bireysel faktörlerle değil, onu kuşatan çok katmanlı çevresel sistemlerle birlikte ele alma-

²⁴ Urie Bronfenbrenner, "Ecology Of The Family As A Context For Human Development: Research Perspectives", *Developmental Psychology* 22/6 (1986), 723-742.

²⁵ Bronfenbrenner, "Ecology Of The Family As A Context For Human Development", 723-742.

²⁶ Şahin - Türkoğlu, "Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları", 2473.

şı açısından gelişim psikolojisi literatürüne özgün bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu kuram, birey-çevre etkileşimini dinamik bir süreç olarak tanımlar ve bu yönüyle hem zamansal (kronosistem) hem de bağlamsal (makrosistem gibi) değişkenleri gelişimsel süreçlerle ilişkilendiren bütüncül bir yapı sunar. Kuramın en dikkat çeken özgül yönü, sistemler arasında hiyerarşik bir yapı kurmak yerine karşılıklı etkileşime dayalı bir model önermesidir. Birey yalnızca çevresel sistemlerden etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda bu sistemleri dönüştürme potansiyeline de sahiptir. Bu karşılıklılık ilkesi, kuramın klasik gelişim kuramlarından ayrılmasını sağlayan temel unsurlardan biridir.²⁷ Ayrıca, kuram yalnızca gelişim psikolojisiyle sınırlı kalmayıp eğitim, sosyoloji, sağlık bilimleri ve erken çocukluk eğitimi gibi çok sayıda disipline uygulanabilir esnek bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimini etkileyen tüm sistemlerin birlikte değerlendirilmesini sağlayarak uygulayıcılara ve politika yapıcılara çok yönlü müdahale imkânı verir. Bu yönüyle kuram, sadece açıklayıcı değil, aynı zamanda rehberlik edici bir araç olarak da özgünlük taşır. Ayrıca ekolojik sistemler kuramının zamansal boyutu da (kronosistem) kuramı klasik gelişim kuramlarından ayıran önemli bir özgünlüktür. Bireyin yaşamındaki tarihsel olaylar, geçirdiği kritik dönemler ve toplumsal değişimler, gelişimsel sürecin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınır. Bu da kuramı durağan bir yapıdan çıkararak, gelişimi sürekli değişen ve yeniden şekillenen bir olgu olarak ele almasını sağlar.²⁸

Bronfenbrenner'in insan davranışlarını anlama noktasında geliştirdiği bu bütüncül yaklaşımı, erken çocukluk döneminde ahlaki gelişimin hangi düzeylerde şekillendiğini anlamak açısından önemlidir. Çünkü bu dönemde ahlak eğitimi soyutlanmış ve bireysel bir olay olmaktan öte çocukların içinde bulunduğu kişiler ve ortamlarla etkileşimin bir ürünüdür. Bu bağlamda aşağıdaki bölümde erken çocukluk döneminde ahlak eğitimi olgusu Bronfenbrenner'in bütün bu etkileri inceleyen "ekolojik sistemler kuramı" çerçevesinde ele alınacaktır.

2. ERKEN ÇOCUKLUKTA AHLAK EĞİTİMİ: EKOLOJİK PERSPEKTİF

Erken çocukluk döneminde ahlak eğitimi, bireylerin bilişsel, sosyal-duygusal, psikomotor ve dil becerilerine paralel olarak ilerler. Bu dönemin gelişimsel özelliklerine bağlı olarak da ahlak eğitiminde bu hususlara dikkat

²⁷ Thomas L. Good - Jere E. Brophy, *Looking in Classrooms* (Boston: Allyn & Bacon, 2003), 67.

²⁸ Melanie Killen - Judith G. Smetana (ed.), *Handbook of Moral Development* (New York: Psychology Press, 2014), 18.

etmek gerekir. Ekolojik kuramın erken çocukluk dönemindeki ahlak eğitimi üzerine etkileri şu şekilde açıklanabilir.

2.1. Mikrosistem: Ahlak Eğitiminin Temel Taşı

Mikrosistemin en önemli kurumu olan aile, bireyim gelişim süreçlerinde etki düzeyi en yüksek paya sahip konumdadır. Çünkü bu dönem bireyin kişiliğinin temel özelliklerinin geliştiği, kendisini ve diğer bireyleri ilk tanımaya başladığı, ilk deneyimlerini elde ettiği ve sonraki yıllarda inanç, tutum ve davranışlarını etkileyen bir dönemdir. Bireyin ahlak eğitiminin nasıl şekillendiğine yönelik sağlıklı sonuçlara ulaşmak için çocuğun aile yapısını, sosyo-ekonomik durumunu, çocuk yetiştirme yaklaşımlarını, çocukla kurduğu iletişim ve ilişki tarzını iyi analiz etmek gerekir. Çünkü ebeveyn tutumları çocukların vicdan ve ahlak gelişimini uyumlu ve uyumsuz, etken-edilgen, bağımlı-özerk, içe dönük-dışa dönük vb. şeklinde bir kişilik oluşturmalarını büyük oranda etkilemektedir. Yapılan bir çalışmada çocukların eğitiminde annelerin takındığı tutum ve davranışların çocukların ahlak gelişimleri üzerindeki etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Nitekim aile, erken çocukluk dönemindeki ilk ahlaki değerlerin öğrenildiği, tecrübe edildiği, alışkanlıkların kazanıldığı ve eğitiminin alındığı en yakın çevredir.²⁹ Aile, çocuğun yetişmesi için en ideal yer olmanın yanı sıra, kişiliğinin oluştuğu ve sosyalleşmeye başladığı ilk ortamdır.³⁰ Bu dönemde çocuğun doğuştan getirdiği din duygusuna paralel olarak doğru, makul, mütehakkim olmayan bir rehberlikle ahlak eğitimi verilmelidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, ahlakın kuramsal çerçevede öğretilmesinden ziyade çocukta ahlaki olana yönelik ilginin çekilmesi, çocuk ve yaşam merkezli doğal bir eğitimin verilmesi gerektiğidir.³¹ Çünkü bireyin bu dönemde alacağı ahlak eğitimine bağlı olarak yetişkinlikte sahip olacağı dinî ve ahlaki alt yapı şekil kazanacaktır.³²

Çocuk bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ahlak eğitimine ilk olarak aile ortamında maruz kalır. Çünkü çocuk ilk olarak ahlak gelişimi açısından bağımlı olduğu ailesinden model aldığı davranış kalıpları ile sevgi, saygı, dürüstlük, güven gibi ahlaki değerleri öğrenerek ve içselleştirerek okul, oyun ve akran gibi gruplar içine dahil olur. Yani bu dönemde çocuk ahlaki değerleri modellemede pasif bir alıcı değil, aktif bir uygulayıcı konumunda-

²⁹ Beyza Bilgin, *Çocuklarımıza İnsancıl Davranışları Nasıl Kazandırabiliriz* (Ankara: Din Öğretimi Dergisi, 1991), 26.

³⁰ Osman Yılmaz - Dilek Gürbüz Yiğit, "Erken Çocukluk Dönemi Ebeveynlerinin Ailede Karakter Eğitimine İlişkin Görüşleri: Fenomenolojik Bir Araştırma", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Aralık 2024), 207.

³¹ Uçak-Doğan, "Erken Çocukluk Döneminde Ailede Din (Ahlak ve Değerler) Eğitimi", 420.

³² Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 264.

dır. Örneğin kurallarının doğruluğuna mutlak düzeyde inandığı ebeveyninin adil bir şekilde davrandığını görmek, çocuğa adalet duygusunu aşılar. Dolayısıyla bu dönemde ahlak eğitimi için ahlaki olana yönelik çocuğun ilgisini çekebilmek, ona model olabilmek, özdenetim alışkanlığı kazandırabilmek ve telkin yapabilmek gerekir. Bu noktada çocuk ve aile arasındaki uyum oldukça önemlidir.

Kardeşler de erken çocukluk döneminde ebeveynin kurallarını dolaylı yoldan öğreterek davranışların şekillenmesinde bir role sahiptir.³³ Yalnızca ahlak eğitimi sağlamak açısından değil sosyal-duygusal becerilerin gelişmesini sağlamak açısından da kardeşler önemli bir unsurdur. Özellikle yaşça büyük olan kardeşlerin paylaşma, yardımseverlik, iş birliği ve dürüstlük gibi konularda rol model olması ahlaki değerlerin öğrenilmesinde kritik rol oynar. Kardeş ilişkileri, erken çocukluk döneminde empati gelişimine de katkı sağlar. Örneğin kardeşlerden birinin ağlaması durumunda diğerinin onu teselli etmesi ahlaki duyguların gelişimine destek olur. Bu süreçte ebeveynlerin kardeşler arasındaki etkileşimlere, oyunlara ve çatışmalara yapacağı yönlendirmelerle sergileyeceği tutumlar sürecin olumlu bir şekilde ilerlemesini sağlar.

Okul ve öğretmenler de mikrosistemin bir diğer önemli kurumunu oluşturur. Çocuk, içinde yaşadığı toplumu ve o toplumda nasıl bir yere sahip olacağını okul ve öğretmenler aracılığıyla öğrenir. Erken çocukluk dönemindeki bireylerin yaşamında ebeveyninden sonra en önemli rolü oynayan öğretmenlerin mesleki ve kişisel donanımları ile felsefi görüşleri bu dönemde verilecek ahlak eğitiminin kalitesinin göstergelerinden biridir. Bu dönemde ahlak gelişimini desteklemede çocuğun hazırbulunuşluğunu geliştirip var olan ya da gelişmesi muhtemel potansiyelini ortaya çıkarmaya yardımcı olmak oldukça önemlidir. Ancak bu süreçte çocukların yaş, gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bireysel farklılıkları göz ardı etmemek gerekir. Bu kurumlarda çocuklara okulun fiziksel ortamı, öğretmen davranışları ve okul atmosferi ile iş birliği, sabır, fedakârlık, empati, özgürlük ve sorumluluk gibi değerler öğretilir. Bu kurumların özellikle de adil ve demokratik kurallar içinde olması, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda aktif rol alması, çözüm üretmesi gereken her yeni durumda kendi düşüne yapısını gözden geçirmesi veya yetersiz kaldığı durumlarda zihinsel bir etkinlik içerisine girmesi ahlak gelişimi açısından oldukça önemlidir.³⁴

³³ Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim- Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, 471.

³⁴ Meral Çileli, "Ergenlikte Ahlak Gelişimi", *Ergenlik Psikolojisi*, kitap editörü Bekir Onur (Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1987), 14.

Öğretmenlerin sınıf içinde yapacağı açık uçlu ve somut aktivite içeren bazı uygulamalar, ona sunulan zengin yaşantılar, çocukların duygularını ifade etmeyi teşvik eden sınıf içi etkinlikler ve ona sağlanan sosyal öğrenme yaşantıları erken çocukluktaki ahlak gelişimine yardımcı olacaktır. Örneğin rol yapma ve yaratıcı dramayı kullanma, kuklalardan yararlanma, resim çizme ve boyama, ahlaki ikilemler içeren hikâyeler anlatma ve bitmemiş öyküleri ya da sonu belli olmayan kısa filmleri çocukların tamamlamasını sağlama gibi etkinlikler bunlardan bazılarıdır. Aynı şekilde olumlu ve olumsuz örnek davranışların sonuçları üzerinden çocukların sosyal dünyayı yorumlamalarını sağlamak, onların düşünmelerine ve konuşmalarına olanak tanımak oldukça önemlidir. Bu ortamlar, çocukların akran ilişkileri üzerinden ahlaki gelişimlerine zemin hazırlayıcı veya önleyici olabilir.

Mikrosistemin bir diğer önemli kurumunu yaşları ve konumları aynı olan üyelerden oluşan akran ve akran grupları oluşturur. Bu ortamlarda çocuklar bir taraftan normlara uymayı, normlara bağlanmayı ve onları benimsemeyi öğrenirken, diğer taraftan kendi tutum ve yargılarını özgürce ifade edebilirler.³⁵ Akran gruplarındaki olumlu davranış modellerinin varlığı çocuğun ahlak eğitiminin standartlarının yükselmesine ve davranışlarına yön verebilmesine katkı sağlar. Ekolojik kurama göre çocuğun farklı oyun alanlarında farklı rolleri vardır. Çocuk bu rollere uygun olarak bağımsızlığını ve girişkenliğini geliştirebilir. Böylelikle oynadığı oyunlardaki değişen rollerine göre çocuk yeni mikrosistemlere dahil olur. Örneğin oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaşan bir çocuğun yetişkinlerce ödüllendirilmesi benzer davranışın taklit yoluyla tekrar edilmesini sağlayarak bireyin bu yöndeki davranmasını da kolaylaştırmış olur. Bu ortamlar bireyin kendisini özgürce ifade etmesine imkân tanıyan alanlardır. Dolayısıyla çocukların arkadaşlarıyla oynadıkları oyunlar ahlak eğitimi kazandırmak adına önemli zamanlardır.

Sonuç olarak mikrosistem düzeyinde yer alan aile, okul, öğretmen ve akran çevresi; çocuğun erken yaşlardaki ahlaki gelişimini doğrudan etkileyen, temel öğrenme ve sosyalleşme alanlarıdır. Bu bağlamda çocuğun değerler sistemi hem doğrudan gözlem ve model alma yoluyla hem de etkileşimli yaşantılarla şekillenmektedir. Erken çocukluk döneminde verilen ahlak eğitiminin niteliği, bireyin ileriki yaşantısındaki etik tutum ve davranışların temelini oluşturduğundan, bu dönemde sunulan tüm yaşantılar özenle yapılandırılmalı ve ekolojik sistemin dinamikleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmelidir.

³⁵ Mustafa Şengün, "Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2007), 206.

2.2. Mezosistem: İş birliği ve Tutarlılık

Aile ve okul ilişkisi ile sosyal çevre mezosistemin en önemli kurumunu oluşturur. Çocukların öğrenmelerinin ve gelişimlerinin en üst düzeye çıkarılmasında ailede ve okulda verilen eğitimin aynı doğrultuda olması, eğitimlerin birbirini destekleyecek şekilde ilerlemesi açısından önemlidir.³⁶ Yapılan bir araştırmaya göre öğretmenlerin velilerle iş birliği yapması, öğrencilerin dini eğitimini olumlu yönde etkilemektedir. Velilerin sürece aktif katılımı ve öğretmenlerin bilgilendirme çalışmaları, eğitimin niteliğini artırmakta ve ailelerin daha fazla dahil olmasını sağlamaktadır.³⁷ Ahlak eğitiminin kaliteli, tutarlı ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde ve bunun yaşama yansıtılmasında aile ve okul arasındaki olumlu ilişki, iletişim ve iş birliği oldukça önemlidir. Örneğin bir okulda dürüstlük ve paylaşma gibi değerlerin teşvik edilmesi, ailede de bu değerlerin vurgulanmasını gerektirir. Okulunda ve ailesinde dürüstlüğü önemsendiğini gören bir çocuk, bu değeri kolaylıkla benimseyeceği gibi bunun evrenselliğini kavrayabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ailede kazanılan iyi ve doğru alışkanlıkların eğitim ortamında sık sık tekrar edilmesi için fırsatların oluşturulmasıdır. Bu durum, istenen davranışların bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesini ve bu davranış değişikliklerinin kontrollü ve güvenli bir biçimde sürdürülebilmesini sağlamak açısından önemlidir. Bu nedenle ebeveynlerin aile eğitimi ve aile katılım programlarıyla öğretmenle birlikte çocuğun ahlak eğitim sürecine dahil olması, hem çocuğun ihtiyaçlarına yönelik bilgi edinmek hem de öğretmenle iş birliğini sağlamak konusunda ortak bir anlayış geliştirmek açısından önemlidir.

Çocuğun çevresindeki akrabalar ve komşular gibi yetişkinler de onun gelenekleri, sosyal ve ahlaki normları öğrenmelerinde önemli rol oynar. Özellikle yakın çevrenin çocuğa rol alma imkânı sağlayarak farklı görüş ve düşünceleri algılayabilmesine yardımcı olması önemlidir.³⁸ Örneğin zor durumda olan bir komşuya yardım etmek çocukta empati, fedakârlık, sorumluluk, paylaşma gibi duyguları geliştirirken akraba ziyaretleri de çocuktaki aile içi değerlerin gelişimine katkı sağlar. Bu durum erken çocukluk döneminde ahlak eğitimini sağlamada ailenin bağlantılı olduğu daha geniş bir bağlamı devreye sokmak açısından önemlidir. Büyükanne ve büyükbabalar da sosyalleşme sürecinde ahlak eğitiminde çocuklar üzerinde etkilidir. Bu

³⁶ Nurullah Düzen- Müge Şen, "Erken Çocukluk Eğitiminde Öğretmen, Aile ve Eğitim Ortamı", *Aileler ve Eğitimciler İçin Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Konular*, ed. Cemal Aküzüm vd. (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 99.

³⁷ Mine Yılmaz - Recep Uçar, "Dini Gelişim Modellerinden 'Gift to the Child' Yaklaşımının Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (31 Aralık 2024), 75.

³⁸ Çileli, "Ergenlikte Ahlak Gelişimi", 280.

süreç hiyerarşik ve otoriteriyen olmaktan ziyade diyalojik ve iletişimseldir.³⁹ Nesiller arası etkileşimlerden yararlanma ve onlarla özdeşim kurabilme bu sosyalleşme sürecinin bir parçasıdır. Ancak bu dönemde değer aktarımı konusunda yaşanan tutarsızlıklar, çocukta doğru ve yanlış hakkında kafa karışıklığına neden olabilir.

Sonuç olarak, mezosistem düzeyindeki aile-okul iş birliği ile sosyal çevredeki etkileşim ağları, çocuğun ahlaki gelişiminin tutarlılık ve süreklilik içinde gerçekleşmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, çocuğun farklı sosyal ortamlarda benimsediği değerlerin pekiştirilmesi, ahlak eğitiminin etkili ve bütüncül bir biçimde sürdürülebilmesi için gereklidir. Aile, okul ve geniş çevre arasında kurulacak yapıcı ve etkileşimli ilişkiler, çocuğun değerleri içselleştirmesini ve bu değerleri davranışa dönüştürmesini destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

2.3. Ekosistem: Dolaylı Etkiler

Televizyon, radyo, gazete ve dergi gibi geniş halk kitlelerini eğlendirmek, bilgi, düşünce, haber, mesaj vb. ileterek onları aydınlatmak, yönlendirmek ve denetlemek gibi amaçlarla kullanılan kitle iletişim araçları⁴⁰ ekosistemin en önemli bileşenini oluşturur. Bunlar üzerinde doğrudan eleştirel biçimde düşüneyen erken dönem çocukları, kitle iletişim araçları karşısında en hassas kitledir.⁴¹ Çocuğun eleştirel düşünemediği böylesi durumlarda sağlam ahlaki yargılarda bulunmak ve sağlam ahlaki eylemleri gerçekleştirmek zorlaşır.⁴² Çocuğun izlediği çizgi filmler, oynadığı dijital oyunlar, çocuk programları ve okuduğu hikâyeler onların ahlak anlayışını dolaylı biçimde etkiler. Örneğin şiddet içerikli medya kanalları çocuğun ahlaki gelişimini olumsuz etkileyebilirken iş birliği ve dayanışmayı vurgulayan içerikler çocuk üzerinde olumlu etki oluşturabilir. Ekolojik sistem kuramcıları özellikle çocuğun şiddet içerikli medya kanallarına maruz kalması durumunda sadece ailenin sert disiplin uygulamalarının ya da televizyon izlemeye engel olmanın bu sorunu çözemeyeceği kanaatinde. Onlara göre sadece çocuklarının çok fazla televizyon seyretmesine izin veren aileler işaret edilmeli, tüm toplum ruhuyla bir araştırma yapılmalıdır.⁴³ Kitle iletişim araçları eğer ki erken çocukluk döneminde etkili bir unsur olarak görülüyorsa, bu tür içerikler onların prososyal davranışlarını geliştirerek ahlak eğitimi-

³⁹ Sakin Özışık, "Erken Çocuklukta Ailede Din Eğitimi", *Erken Çocuklukta Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme*, ed. Recep Kaymakcan (İstanbul: Dem Yayınları, 2023), 442.

⁴⁰ Şengün, "Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri", 210.

⁴¹ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, 185.

⁴² Mehmet Su, "Din Eğitiminde Dini Düşüncenin Geliştirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 24/1 (30 Haziran 2024), 89.

⁴³ Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim- Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, 312.

ne katkı sunabilir. Burada önemli olan aileleri de bu tür içerikler izlemeye maruz bırakarak çocuklarına rol model olmalarını sağlamaktır.

Ebeveynlerin iş yükü ve çalışma koşulları da çocuklarına verecekleri ahlak eğitiminin niteliğini ve onlarla geçirecekleri zamanın kalitesini doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler. Zorlayıcı çalışma koşullarının neden olduğu olumsuz ruh hâli ya da işsizlik ve geçim sıkıntısı ebeveynin çocukla daha az empatik ve ilgili bir ilişki kurmasına engel olabilir. Ancak bu anlarda ebeveynin sergileyeceği tutumlar çocukların ahlaki değerlerinin gelişmesinde etkili olabilir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, sosyal ve kültürel yönden gelişme sağlayan faaliyetlerin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak nitelikte yaygınlaştırılması ahlaki gelişim üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, ekosistem düzeyinde yer alan kitle iletişim araçları ile ebeveynlerin sosyo-ekonomik koşulları, erken çocukluk döneminde çocuğun ahlaki gelişimini doğrudan ve dolaylı biçimde etkileyen önemli çevresel faktörlerdir. Bu bağlamda, çocukların medya içeriklerine yönelik eleştirel farkındalıklarının artırılması ve ebeveynlerin bu süreçte aktif rol alması, ahlak eğitiminde süreklilik ve tutarlılık sağlanması açısından önem taşımaktadır. Toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve tüm çocukların ahlaki gelişimini destekleyici sosyal ortamların oluşturulması ise sistemsel düzeyde kalıcı çözümler için gereklidir.

2.4. Makrosistem: Kültürel ve Toplumsal Bağlam

Makrosistemin en önemli bileşenini kültürel ve toplumsal bağlam oluşturur. Yapılan araştırmalar kültürün çocukların etkileşimlerini, iletişim modellerini, sosyal davranışlarını, akran kabulünü ve oyun ilgilerini etkilediğini ortaya koymuştur.⁴⁴ Bu dönemde çocukların toplum tarafından kabul gören ahlaki değerlere uygun davranışlar sergilemesinde kültürün ve toplumsal bağlamın önemli katkıları vardır. Özellikle erken çocukluk döneminde çocuklar, çevrelerinden gözlem yoluyla öğrendikleri davranışları içselleştirirken, bu davranışların arka planında yer alan kültürel kodlar onların ahlaki referanslarını oluşturmaktadır. Tıpkı çocuklarda bireysel farklılıklar olduğu gibi toplumsal ve kültürel bağlam da farklı özellikler içermektedir. Erken çocukluk döneminde bu özelliklerin aynı şekilde aktarılması istenir. Bu sebeple çocukların bağlamıyla birlikte sınıfa taşıdıkları değerlerin bilinmesi oldukça önemlidir. Örneğin bazı kültürlerde ebeveynler çocuklarına eğitim vermeyi ebeveynlik görevinin bir parçası olarak görürken bazı kültürlerde bu görev okullardaki öğretmenlere ait bir sorumluluk gibi algılanabilir.

⁴⁴ Trawick Smith, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim- Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*, 312.

Çocukların ahlaki gelişimlerinde içinde bulundukları kültürün normları, değerleri, dünya görüşleri ve gelenekleri etkilidir. İbn Haldun çevrenin insan üzerindeki etkisini “İnsan kendi tabiatının ve mizacının değil, kendisini saran muhitin ve bu muhitten kazandığı alışkanlıkların (kültürün) çocuğudur.”⁴⁵ sözleriyle ifade eder. Örneğin yardımlaşmanın önemli bir değer olarak görüldüğü toplumlarda bu prososyal davranışlar çocuklara daha kolay kazandırılabilir. Yapılan araştırmalar da kültürün çocukların empati kurma becerilerinden yardım davranışlarına, çatışma çözümünden adalet duygusuna kadar pek çok ahlaki yönelimi etkilediğini göstermektedir.⁴⁶ Örneğin, bireycilik odaklı Batı toplumlarında ahlaki gelişim, bireysel hak ve özgürlükler üzerine kurgulanırken; kolektivist kültürlerde (örneğin Türkiye, Japonya) topluluk yararına yönelik sorumluluk ve dayanışma daha ön plandadır. Bu durum, çocukların “doğru” davranışları tanımlama biçimlerinde bile farklılıklar oluşturur. Ayrıca, bazı kültürel yapılarda çocuklara otoriteye itaat ve saygı erken yaştan itibaren öğretilirken, bazı kültürlerde çocukların karar verme süreçlerine aktif olarak katılması teşvik edilir. Bu farklılıklar ahlaki muhakeme süreçlerinin de farklı gelişmesine neden olabilir. Örneğin bir toplumda “büyüklerin sözünü dinlemek” ahlaki bir değer olarak sunulurken, başka bir toplumda çocuğun kendi düşüncelerini ifade edebilmesi öncelikli olabilir.

Ahlaki davranışların temelini oluşturan toplumun dini değerleri, ahlak eğitiminin gerçekleşmesinde güçlü bir rehberlik sağlar. Her din, içeriğinde pek çok ahlaki duygu, düşünce, tutum ve davranış barındırır; ancak bu değerlerin çocuklara yalnızca anlatılar yoluyla değil, yaşantı yoluyla kazandırılması önemlidir. Bu bağlamda, çocukların çevreyle etkileşim hâlinde bulunabileceği okul dışı etkinlikler, değer eğitimi açısından zengin fırsatlar sunar. Örneğin, çocukların yardım kuruluşlarında gönüllü etkinliklere katılması, yaşlı ziyaretleri düzenlenmesi veya mahallenin ihtiyaç sahipleriyle birlikte dayanışma projeleri yürütmeleri, paylaşma ve sorumluluk gibi değerlerin doğrudan deneyimlenmesini sağlar. Ayrıca zekât, sabır ve şükür gibi kavramlar sadece kavramsal olarak değil, yerinde ve topluluk içinde uygulamaya dönük etkinliklerle öğretilir. Yerel cami etkinliklerine katılım, toplu iftar organizasyonları, çevre temizliği gibi faaliyetlerle bütünleşen ibadet pratikleri hem dini hem ahlaki değerlerin günlük yaşamla buluşmasına imkân tanır. Bu tür uygulamalar, çocuğun dini ve ahlaki gelişimini destek-

⁴⁵ İbni Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 203.

⁴⁶ Elliot Turiel, “Thought, emotions, and social interactional processes in moral development”, *Handbook of moral development* (Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2006), 7-35; Heidi Keller, “Culture and Biology: The Foundation of Pathways of Development”, *Social and Personality Psychology Compass* 2/2 (2008), 668-681.

lemede yalnızca teorik değil, aynı zamanda deneyim temelli öğrenmenin de ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Çocukların sınıfa taşıdığı kültürel değerlerin öğretmenler tarafından tanınması, kültürel olarak duyarlı bir ahlak eğitimi için önemlidir. Eğitim sisteminde evrensel ahlaki değerlerle yerel kültürel değerler arasında bir denge kurulmadığında, çocukların değer çatışması yaşaması veya öğretimden uzaklaşması söz konusu olabilir.

2.5. Kronosistem: Zamanın Etkisi

Kronosistem, bireyin yaşamı boyunca maruz kaldığı sosyal, kültürel ve tarihsel olayların; yaşantısal geçişlerin ve bu süreçlerin zaman içinde etkilerinin bütünüdür. Bronfenbrenner'e göre bu sistem, bireyin gelişimini yalnızca "nerede" değil, aynı zamanda "ne zaman" yaşadığını da dikkate alarak değerlendirir. Erken çocukluk dönemindeki ahlak eğitiminde bireyin yaşadığı dönem ve çevresel değişimler kronosistemin en önemli bileşenini oluşturur. Ahlak eğitiminin sağlıklı biçimde gerçekleşmesinde çocuğun eğitiminde bulunan bütün öğelerin bu tarihsel ve toplumsal bağlamı göz önünde bulundurması gerekir. Aile yapısındaki değişimler, küreselleşme olgusu, teknoloji ve dijital dünyanın etkisi ve eğitim sistemindeki değişimler bu unsurlardan bazılarıdır. Örneğin aile dinamiklerindeki değişimler çocukların ahlaki değerleri edinmesinde etkili olabilir. Geçmişte geniş aile yapılarında büyüyen çocukların bugün çekirdek ailelerde büyüyor olması onların ahlaki değerleri daha sınırlı bir sosyal çevreden edinmelerine neden olur. Aile sorunları gibi bireyin yaşamını negatif yönde etkileyen olaylar kronosistemin en önemli bileşenini oluşturur.

Küreselleşme ve çokkültürlülük olgusu da çocuk üzerinde etkilidir. Günümüz çocukları geçmişe nazaran medya ve dijital içerikler vasıtasıyla farklı kültür ve inançlarda yer alan ahlaki değerlerle daha erken yaşlarda karşılaşabilmektedir. Zamansal bağlamda değerlendirildiğinde, toplumların geçirdiği tarihsel dönüşümler çocukların ahlaki gelişim süreçlerini ciddi biçimde etkileyebilir. Örneğin, COVID-19 pandemisi sürecinde erken çocukluk döneminde olan bireylerin sosyal izolasyon, belirsizlik, korku gibi duygularla erken tanışmaları hem güven gelişimlerini hem de ahlaki duygularını etkileyen bir kronosistem örneğidir. Bu süreçte çocukların çevrelerindeki yardımlaşma kampanyaları, sağlık çalışanlarına destek gibi toplumsal dayanışma örnekleri, empati ve sorumluluk duygularını güçlendirmiş olabilir. Benzer şekilde, savaş, göç ve doğal afetler gibi krizler çocuklarda hem olumsuz (travma, güvensizlik) hem de olumlu (yardımlaşma, fedakârlık) değerleri tetikleyebilir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan büyük depremler ve

buna verilen toplumsal tepki, çocuklara dayanışma, empati ve sorumluluk gibi değerlerin aktarımında örnek teşkil etmektedir.

Zaman içinde yeni bir kardeşin doğumu ve boşanma gibi ailede yaşanan değişimler ebeveynlerin çocuklarına ahlak eğitimi için ayırdıkları zamanı ve yaklaşımları etkiler. Bu durum ayrıca çocuğun sosyal, duygusal, bilişsel ve ahlaki gelişimi üzerinde etkilidir. Yeni bir kardeşin doğumu çocuğun paylaşma, adil olma, sorumluluk ve empati duygusunu geliştirirken kıskançlığın ve rekabetin yol açtığı olumsuz duygular sosyal ilişkilerde olumsuzluklara neden olabilir. Boşanma gibi değişimler erken çocukluk döneminde güven duygusu açısından önemlidir. Bu süreçte onlarla kurulacak sağlıklı bir iletişim ahlak gelişime katkı sağlayabilir.

Eğitim politikalarındaki değişimler de kronosistem düzeyinde önemli bir etkidir. Erken çocukluk eğitiminde son yıllarda oyun temelli öğrenmenin ve sosyal-duygusal gelişim odaklı programların yaygınlaşması, ahlaki değerlerin çocukların deneyimlerine entegre edilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak müfredatın sık değişmesi, öğretmen yeterliklerinin gelişmemesi veya dijitalleşmenin kontrolsüz kullanımı gibi durumlar bu süreci olumsuz da etkileyebilir.

Sonuç olarak, kronosistem çocuğun ahlaki gelişimini etkileyen zaman temelli değişkenlerin bütüncül bir değerlendirmesini gerektirir. Aile yapısındaki dönüşümlerden küresel krizlere, eğitim politikalarındaki değişimlerden dijitalleşmeye kadar pek çok unsur, çocuğun ahlaki değerleri edinme sürecini şekillendirmektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde verilen ahlak eğitiminde, bireyin yaşadığı tarihsel ve toplumsal bağlamların dikkate alınması, eğitsel müdahalelerin etkili ve sürdürülebilir olması açısından kritik öneme sahiptir.

Bütün ekolojik sistemler bir arada değerlendirildiğinde erken çocukluk dönemi ahlak eğitiminin en temelde bireyin psikolojik ve biyolojik özellikleriyle şekillendirildiği görülmektedir. Erken çocukluk dönemindeki bireylerin ahlaki gelişimlerinde mizaçları, bilişsel yetenekleri, duygusal yapıları ve önceki deneyimleri etkilidir. Aynı şekilde çocuğun içinde bulunduğu aile, okul, arkadaş grubu ve kültürel değerleri de ahlaki gelişimde belirleyici bir rol oynamaktadır. Mikro düzeyde aile ve öğretmenler çocuklara doğrudan örnek olurken; makro düzeyde toplumsal normlar ve inanç sistemleri çocuğun ahlaki değerlerini şekillendirir. Çocuğun çevresiyle girdiği etkileşim de ahlaki değerlerin öğrenilmesinde etkilidir. Günlük hayatta karşılaşılan olaylar, sosyal etkileşimler ve deneyimler ahlak eğitiminin de temel unsurlarını oluşturur. Ahlaki gelişim zaman içerisinde bireyin yaşına, deneyimlerine, bilişsel seviyesine göre farklılık gösterir. Örneğin çocuklukta

temel ahlaki kurallar öğrenilirken ergenlikte soyut ahlaki ilkeler düşünme becerisini geliştirir. Dolayısıyla birey, çevre, etkileşimler ve gelişimsel süreç ahlak eğitiminde önemli unsurlardır.

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı, gelişim psikolojisi alanında bireyin sadece bireysel faktörlerle değil, aynı zamanda çok katmanlı çevresel bağlamlarla etkileşim içinde geliştiğini ileri sürerek önemli bir paradigma değişimini temsil eder. Bu kuram, birey-merkezli gelişim modellerine kıyasla daha bağlamsal ve sistemik bir anlayış sunar. Özellikle erken çocukluk döneminde ahlaki gelişim söz konusu olduğunda, çocuğun çevresinde bulunan tüm sistemlerin (aile, okul, medya, yasa yapıcı kurumlar, kültür vs.) bu gelişimi doğrudan veya dolaylı etkileyebileceği fikri, ahlak eğitiminin yalnızca okul temelli bir etkinlik değil, çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koyar.

Kuramın analitik açıdan en güçlü yönlerinden biri, etkileşimsel dinamikleri temel almasıdır. Örneğin, mezosistem düzeyinde aile-okul iş birliğinin niteliği çocuğun ahlaki davranışlarının tutarlılığı üzerinde belirleyici olabilir. Bu durum, ahlak eğitiminin sadece öğretmenlerin görev alanı olmadığını, ebeveyn ve toplumun da eğitimin asli aktörleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca kuramın sunduğu zaman boyutu (kronosistem), ahlaki gelişimin bir "an" değil, "süreç" olduğu ve yaşantılarla şekillendiğini vurgulaması açısından oldukça değerlidir. Bu da ahlak eğitiminin sadece bilgi aktarımı değil, çocuğun hayatı boyunca karşılaştığı deneyimlerle şekillenen bir gelişim alanı olduğunu gösterir.

SONUÇ

Erken çocukluk döneminde bireyin gelişim özelliklerini anlamak hem doğru yönlendirmeler yapabilmek hem de bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu dönemde çocuğun içinde bulunduğu çevresel bağlamla olan etkileşimi, gelişim alanlarında gözlemlenen tutum ve davranışlarda kalıcı değişikliklere yol açabilmektedir. Erken çocukluk döneminde sağlıklı bir ahlak gelişimi, bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal birçok alandaki gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu dönemdeki ahlak eğitiminin niteliği, çevresel koşullarının ve bağlamların özellikleri ile yakından ilişkilidir.

Bu çalışmada, erken çocukluk dönemindeki bireylerin ahlak eğitimini farklı sistem düzeylerinde nasıl deneyimledikleri, ahlak eğitiminin çok boyutlu ve dinamik yapısı bağlamında, Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı perspektifiyle ele alınmıştır. Bronfenbrenner'in kuramı, yalnızca çocuğun değil aynı zamanda ailenin de bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi ge-

rektiğine vurgu yaparak, ahlak eğitimi için gerekli çevresel düzenlemelerin önemine dikkat çeker. Bu doğrultuda, erken çocukluk dönemi ahlak eğitiminde kuramın dört temel unsuru öne çıkmaktadır: Birey, bağlam, süreç ve zaman. Ekolojik kuramın ilkeleri doğrultusunda yapılan değerlendirmeler, ahlak eğitiminin yalnızca bireyin içsel süreçlerine veya kurallar öğrenmeye bağlı olmadığını, aynı zamanda çevresel faktörlerle olan etkileşimlere ve gelişimsel süreçlere de dayandığını göstermektedir.

Çocuğun ahlak eğitimi, aile, okul, toplum ve kültür gibi sistemlerin etkisiyle biçimlenir. Erken çocukluk döneminde, bu sistemlerin bir arada, tutarlı, planlı, sistematik ve bilinçli bir şekilde çalışarak zengin öğrenme olanakları sunması, çocukların ahlaki gelişimini destekleyen temel unsurlar arasındadır. Bunun yanı sıra, söz konusu sistemlerin çocuğun gelişimsel özelliklerini dikkate alarak ahlaki yaşantılar edinmesine imkân tanınması, ahlak gelişimini destekleyici bir yaklaşım olarak öne çıkar. Bu bağlamda, erken çocukluk dönemindeki bireylerin içinde bulundukları ekolojik sistemlerin incelenmesi, ahlak eğitiminin bu sistemler bağlamında ele alınması onların ahlaki gelişim süreçlerine katkı sağlamaktadır.

Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı, toplumsal sorunların tanımlanmasında ve toplum genelini ilgilendiren politika kararlarının şekillendirilmesinde etkili bir yaklaşım sunar. Ayrıca, bu kuram hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha ahlaklı ve sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesine yönelik önemli bir rehberlik sağlamaktadır. Mikrosistem düzeyinde, ebeveynlerin ve çocuğun yakın çevresindeki bireylerin çocukla kurduğu iletişim örüntüleri, ahlak eğitiminin temel altyapısının oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle ebeveynlerin ahlaki değerleri ve bu değerleri uygulamadaki tutumları, erken çocukluk dönemindeki ahlak gelişimi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocuklarının ahlak eğitimine aktif bir şekilde katılım sağlaması ve ilişkisel bir pedagoji yaklaşımını benimsemesi gereklidir. Empati, sabır ve adalet gibi değerler, yalnızca teorik olarak aktarılmalı, aynı zamanda günlük yaşamda deneyimlenerek içselleştirilmelidir. Bu değerlerin çocuklara kazandırılmasında, çocuğun psikolojik yapısı ile bilişsel, sosyal, duygusal, psikomotor ve dil gibi gelişim alanlarının özellikleri göz önünde bulundurulmalı ve bu değerler, çocuğun anlayabileceği bir dil ve yöntemle sunulmalıdır.

Okul öncesi eğitim kurumları, çocukların gelişimini desteklerken, içinde bulundukları toplumun kültürel özelliklerini de dikkate alacak şekilde rehberlik etmelidir. Çünkü çocukların karakter ve davranışları; mizaç, kültür, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, söz konusu kurumlarda uygulanacak eği-

tim programlarının, çocukların sosyal ve ahlaki becerilerini geliştirmeyi hedefleyecek şekilde bu değişkenleri göz önünde bulundurarak ve ihtiyaç temelli bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir. Çocuğun ahlak eğitiminde sürekliliği ve bütünlüğü sağlamak adına, aile katılımını içeren çalışmalar, okulda verilen eğitimin aile ortamında da devam ettirilmesine olanak tanınmalıdır. Bu tür çalışmalar, öğretmenlerin çocukları daha kapsamlı bir şekilde tanımalarını sağlarken, ailelerin pedagojik bilinç düzeyinin artmasına da katkıda bulunacaktır. Böylelikle öğretmenler, çocuğun ihtiyaçlarına ve gelişim özelliklerine uygun bir ahlak eğitimi sunmada ailelere rehberlik edebilecektir.

Eğitim programları, yalnızca aile eğitimi ile sınırlı kalmamalı; aynı zamanda, ailelerin ahlaki konularda ihtiyaç duydukları desteği alabilmesi için ilgili kurumlara yönlendirilmesini de içermelidir. Öğretmenlerin, olumlu prososyal davranışları teşvik eden kitle iletişim araçlarını takip etmeleri konusunda aileleri bilgilendirmeleri ve çocukların gerçek yaşamla bağlantılı ilişkiler geliştirmelerini teşvik etmeleri, ahlak eğitimi sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu tür müdahaleler, Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramının uzun vadeli etkilerinin güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Çocukların izlediği medya içeriklerinde denetim sağlanmalı ve şiddet unsurları içermeyen, ahlaki değerleri destekleyen içeriklerin tercih edilmesine özen gösterilmelidir. Toplumsal ve kültürel değerlerin çocuklara aktarımı, eğitsel oyunlar, hikâyeler ve etkinlikler gibi pedagojik yöntemler aracılığıyla gerçekleştirilmelidir. Erken çocukluk dönemindeki ahlak eğitiminde, çocuklara ve ailelere hizmet sunan tüm kurum ve kuruluşların iş birliği ve koordinasyon içerisinde çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu eş güdüm, çocuğun ahlaki gelişiminin sürekliliğini ve bütünlüğünü sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır.

Her kuramsal model gibi ekolojik sistemler kuramı da bazı sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle kuramın yapısal boyutu güçlü olmakla birlikte, bireyin içsel bilişsel süreçlerine dair açıklamaları sınırlıdır. Örneğin, çocuğun vicdan gelişimi, ahlaki muhakemesi veya adalet duygusunun bilişsel gelişim süreçleriyle ilişkisi kuramda dolaylı olarak ele alınmaktadır. İkinci olarak, kuram her ne kadar çevresel sistemlerin birey üzerindeki etkisini vurgulasa da etkilerin yönü ve şiddetine dair ölçülebilir bir model sunmamaktadır. Hangi sistemin hangi yaş döneminde ne derece etkili olduğu konusunda daha çok bağlamsal yoruma dayalı çıkarımlar yapılmaktadır. Ayrıca, kuramın çok katmanlı yapısı araştırmalarda uygulama zorluğu da doğurabilmektedir. Özellikle ezosistem ve makrosistem düzeyindeki etkileri ampirik

olarak ortaya koymak, veriye ulaşma zorluğu ve nedensellik kurma problemi nedeniyle sınırlı kalabilmektedir.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda, gelecekte yapılacak çalışmalarda ekolojik kuramın bilişsel gelişim boyutunu daha bütüncül şekilde içeren modellerle birlikte ele alınması önerilmektedir. Özellikle çocuğun ahlaki muhakeme, vicdan gelişimi ve empatik duyarlılık gibi bilişsel yönlerinin Piaget veya Kohlberg gibi gelişim kuramlarıyla birlikte değerlendirilmesi kuramın açıklayıcılığını artırabilir. Bununla birlikte, sistemler arası etkilerin yönünü ve şiddetini daha net ortaya koymak amacıyla boylamsal ve karma yöntemli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle mikrosistem ile mezosistem etkileşimlerinin sayısallaştırılabildiği ampirik modeller geliştirmek, uygulayıcılar açısından yol gösterici olacaktır. Ezosistem ve makrosistem düzeyindeki çevresel etkilerin daha görünür hale getirilmesi için nitel veri toplama teknikleriyle desteklenen saha araştırmaları yapılmalı; bu düzeylerde politika analizi, medya incelemesi ve sosyoekonomik haritalama gibi veri kaynaklarından faydalanılmalıdır. Böylece kuramın yalnızca teorik değil, uygulamalı yönü de güçlendirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet Zeki. *Ailede Ahlak Eğitimi*. Ankara: Timaş Yayınları, 2022.
- Bilgin, Beyza. *Çocuklarımıza İnsancıl Davranışları Nasıl Kazandırabiliriz*. Ankara: Din Öğretimi Dergisi, 1991. <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5486>
- Bronfenbrenner, Urie. "Ecological Models of Human Development". *International Encyclopedia of Education*. ed. T. Husen - N. Postlethwaite. 3/1643-1647. Oxford: Elsevier Science, 1994.
- Bronfenbrenner, Urie. "Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives". *Developmental Psychology* 22/6 (1986), 723-742. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723>
- Bronfenbrenner, Urie. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. London: Harvard University Press, 1979. <https://doi.org/10.2307/j.ctv26071r6>
- Bronfenbrenner, Urie. "Toward an Experimental Ecology of Human Development". *American Psychologist* 32/7 (1977), 513-531. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513>
- Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

- Çın, Ahmet. “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi”. *Şarkiyat* 13/1 (30 Nisan 2021), 574-562. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.881973>
- Çileli, Meral. “Ergenlikte Ahlak Gelişimi”. *Ergenlik Psikolojisi*. ed. Bekir Onur. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1987.
- Doğan, Aysun. “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi”. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health* 17/3 (Ocak 2010), 149-162.
- Doğan, Raziye Yüksel - Aytekin, Çiğdem. “Ekolojik Sistem Kuramı Çerçevesinden Ebeveyn Yabancılaşmasına Genel Bir Bakış”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 13/3 (Eylül 2021), 551-572. <https://doi.org/10.18863/pgy.826957>
- Düzen, Nurullah - Şen, Müge. “Erken Çocukluk Eğitiminde Öğretmen, Aile ve Eğitim Ortamı”. *Aileler ve Eğitimciler İçin Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Konular*. ed. Cemal Aküzüm vd. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Eslek, Duygu - Irmak, Türkan Yılmaz. “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Göçmen Çocuklar ve Oyunları Üzerine Bir Derleme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/3 (Kasım 2018), 347-362. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.297792>
- Good, Thomas L. - Brophy, Jere E. *Looking in Classrooms*. Boston: Allyn & Bacon, 4th edition., 2003.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2010.
- Güven, Gülçin - Azkeskin, Kadriye Efe. “Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim”. *Erken Çocukluk Eğitimi*. ed. İbrahim H. Diken. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- İbni Haldun. *Mukaddime*. çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Kandemir, Fatih. “Ekolojik Kuram Bağlamında Dinî Gelişim Psikolojisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (15 Aralık 2018), 1433-1456. <https://doi.org/10.18505/cuid.439628>
- Kaymakcan, Recep - Mevlüt Uysal (ed.). *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Keller, Heidi. “Culture and Biology: The Foundation of Pathways of Development”. *Social and Personality Psychology Compass* 2/2 (2008), 668-681. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00092.x>
- Killen, Melanie - Judith G. Smetana (ed.). *Handbook of Moral Development*. New York: Psychology Press, 2nd edition., 2014.

- Milli Eğitim Bakanlığı. “Çocuk Gelişimi ve Eğitim- Ahlak Gelişimi”. Ankara, 2011.
- Obalar, Selda - Ada, Sefer. “Ekolojik Bakış Açısı ve Sosyal Kapital Kuram Çerçevesinde Öğrencilerin İlk Okuma Yazma Becerilerinin İncelenmesi”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 32/32 (Ekim 2013), 141-168.
- Özişik, Sakin. “Erken Çocuklukta Ailede Din Eğitimi”. *Erken Çocuklukta Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme*. ed. Recep Kaymakcan. İstanbul: Dem Yayınları, 2023.
- Santrock, John W. *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*. çev. Galip Yüksel. Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Sönmez, Mahmut. “Eğitim-Çevre İlişkisi”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Ekim 2017), 105-128.
- Su, Mehmet. “Din Eğitiminde Dini Düşüncenin Geliştirilmesi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 24/1 (Haziran 2024), 79-94. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1446238>
- Şahin, Sevilay - Türkoğlu, Selin. “Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları”. *Turkish Studies-Educational Sciences* 16/5 (01 Ocak 2021), 2469-2496.
- Şengün, Mustafa. “Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Haziran 2007), 201-221. <https://doi.org/10.17120/omuifd.23424>
- Talu, Ertuğrul - Elmas, İlknuraycan. “Ergenlerde Akran Zorbalığını Konu Alan “Klass” Adlı Filmin Ekolojik Sistemler Kuramı Açısından İncelenmesi”. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi* 1/2 (15 Aralık 2020), 99-123.
- Trawick Smith, Jeffrey. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim - Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*. ed. Berrin Akman. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Turiel, Elliot. “Thought, Emotions, and Social Interactional Processes in Moral Development”. *Handbook of moral development*. 7-35. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2006.
- Uçak, Erva - Doğan, Recai. “Erken Çocukluk Döneminde Ailede Din (Ahlak ve Değerler) Eğitimi”. *Journal of Islamic Research* 33/2 (Ocak 2022), 401-423.
- Uçar, Recep - Sezgin, Şeyma. “Montessori’de Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 235-259. <https://doi.org/10.33420/marife.1185650>
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.

- Yılmaz, Mine - Uçar, Recep. “Dini Gelişim Modellerinden ‘Gift to the Child’ Yaklaşımının Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2024), 61-78. <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1537908>
- Yılmaz, Osman - Yiğit, Dilek Gürbüz. “Erken Çocukluk Dönemi Ebeveynlerinin Ailede Karakter Eğitimine İlişkin Görüşleri: Fenomenolojik Bir Araştırma”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Aralık 2024), 187-214. <https://doi.org/10.34085/buifd.1543738>